

חינוך בגיל הרך – פדגוגיה ותכנים – סדרת סקירות

סדרת סקירות בנושא החינוך הקדם-יסודי

תוכניות התערבות בחינוך הקדם-יסודי – 3

המחקר המדעי, הן בתחום החינוך, הן בתחום התפתחות המוח, מעלה כי בגיל הרך מתעצבים ובמידה רבה אף נקבעים הכישורים הקוגניטיביים והיכולות של ילדים. מסיבה זו חשוב עד מאוד לקדם ככל האפשר את הכישורים הקוגניטיביים, החברתיים והרגשיים של ילדים בני גיל זה. הסקירה היומית מציגה שני מאמרים שבחנו תוכניות התערבות שכוונו לגיל הרך. במאמר הראשון מוצגת סקירה מטא-אנליטית של מחקרים כמותיים שעסקו בתוכניות התערבות לקידום למידה רגשית-חברתית (Social Emotional Learning – SEL) לגיל הרך. במאמר השני מתוארת תוכנית התערבות לגיל הרך אשר התמקדה בקידום ארבעה סוגים של יכולות קוגניטיביות אצל משתתפיה.

תובנות והמלצות מרכזיות ליישום

- חשיבות התוכניות:** הממצאים מצביעים על כך שילדים בגיל הרך יכולים להפיק תועלת רבה מהתערבויות בתחום החינוך החברתי-רגשי, ובתחום הקוגניטיבי.
- התערבות ממוקדת משפיעה יותר:** תוכניות התערבות המבוססות על אבחון מוקדם ומיועדות לילדים הזקוקים להתערבות בתחום הרגשי-חברתי, משפיעות יותר על קהל היעד שלהן מאשר תוכניות אוניברסליות.
- שילוב צעצועי הרכבה** בפעילויות חינוכיות מסוגל לקדם מיומנויות חשיבה גמישות (פלואידיות): היכולת לפתור בעיות ולהתמודד עם מצבים חדשים) ומיומנויות מוטוריות. צעצועים אלו יכולים לשפר את היכולת של ילדים לפתור בעיות ולפתח חשיבה יצירתית.
- פעילות בקבוצה קטנה:** רצוי לקיים לפחות חלק מהפעילויות החינוכיות בקבוצות קטנות של 6-9 ילדים כדי לאפשר אינטראקציה אישית יותר ולתמוך בשיתוף פעולה בין הילדים.

שותפים בכתיבה: עודד בושריאן, אנה קובובסקי, אסף שטיין.

לסקירות
קודמות

הרשמה
לתפוצה בוואטסאפ

הרשמה
לתפוצה במייל

סקירה מטא-אנליטית של התערבויות חברתיות-רגשיות בגיל

הרך¹

בעשורים האחרונים הולכת ומתעצמת ההבנה כי נוסף על הכישורים הקוגניטיביים, חשוב לא פחות להקנות לילדים גם כישורים חברתיים ורגשיים. כישורים כאלה חיוניים הן לרווחתם ולבריאותם הנפשית של הילדים, הן להצלחתם בלימודים ובקריירה לאורך חייהם. בהתחשב בכך שהאישיות של ילדים מתעצבת במידה רבה בגיל הרך, ניתן להניח שגם הכישורים החברתיים והרגשיים שלהם מתעצבים בגיל זה. ואכן, מחקרים שנערכו בעשורים האחרונים הדגימו, לפחות במידת מה, את התוקף של הנחה זו.

כדי לענות על שאלה זו, ערכו דנה מורנו, ג'רמי סוייר ואנסטסיה ליפנביץ' סקירה מטא-אנליטית של מחקרים כמותיים שבחנו את הסוגיה. בסקירה נכללו מחקרים שפורסמו בשפה האנגלית עד דצמבר 2017, ושעסקו בתוכניות התערבות לקידום למידה רגשית-חברתית (Social Emotional Learning – SEL) לגיל הרך (גילי 3-5). כמו בכל סקירה מטא-אנליטית, גם בסקירה זו נכללו מאמרים כמותיים בלבד – כאלו שדיווחו על מדדים של כישורים רגשיים וחברתיים כמשתנים תלויים. כדי לשמור על תקפות הממצאים, נכללו בסקירה מאמרים בעלי מערכי מחקר ניסויים או חצי-ניסויים שבהם הוקצו המשתתפים באופן אקראי לקבוצת טיפול או לקבוצת ביקורת.

לאחר סינון המחקרים לפי קריטריונים אלה, נכללו בסקירה 48 מאמרים שדיווחו על 57 מחקרים שונים. בסך הכול השתתפו במחקרים הללו 15,498 ילדים בני הגיל הרך. מתוך המחקרים הללו, 33 התייחסו לתוכניות התערבות "אוניברסליות" – כאלו המועברות לכלל הילדים בכיתה או בשכבת גיל מסוימת. שאר 15 המאמרים התייחסו לתוכניות התערבות "ייעודיות" – כאלו שהועברו לתלמידים שאובחנו מבעוד מועד כזקוקים להתערבות בתחום הרגשי-חברתי.

בניתוח המטא-אנליטי הופקו תוצאות מצרפיות מכלל המחקרים שנכללו בסקירה. תוצאות אלו נגעו לשני סוגים של משתני תוצאה: מיומנויות חברתיות (SE skills) ומדדי התנהגות (behavior). משתנים אלו נמדדו דרך סוגי דיווח שונים, ובכלל זה דיווחים של הורים ושל מורים, ביצוע משימות של התלמידים או דירוג על ידי תצפית של החוקרים.

מניתוח הנתונים המצרפיים של המחקרים שנסקרו עלו כמה ממצאים משמעותיים. ראשית, ממצאי הסקירה העלו כי ילדים שהשתתפו בתוכניות התערבות אוניברסליות פיתחו מיומנויות חברתיות ורגשיות בצורה טובה יותר (עם גודל אפקט 0.34, הנחשב קטן עד בינוני בחקר החינוך). הילדים שהשתתפו בתוכניות אלו הראו גם ירידה בבעיות התנהגות (עם גודל אפקט 0.32). בסך הכול, הראו התוכניות הכלליות השפעה חיובית על הילדים (עם גודל אפקט כולל - 0.35).

לגבי תוכניות התערבות ייעודיות, המיועדות במיוחד לילדים עם קשיים מוגדרים, הממצאים הראו שהילדים בתוכניות אלו פיתחו מיומנויות חברתיות ורגשיות בצורה טובה יותר (עם גודל אפקט בינוני 0.44). ילדים אלו הראו ירידה בבעיות התנהגות (עם גודל אפקט בינוני 0.50). בסך הכול, הראו התוכניות הייעודיות השפעה חיובית יותר (עם גודל אפקט כולל - 0.48).

כאשר נבדקו ההשפעות של התוכניות השונות, נמצאו הבדלים משמעותיים בין סוגי ההתערבויות. למעשה, סוג התוכנית (כללית או ייעודית) הסביר 83% מהשונות בהשפעה. כלומר, תוכניות התערבות ייעודיות השפיעו במידה רבה יותר באופן משמעותי מאשר תוכניות אוניברסליות, כמעט ללא קשר לסוג התוכנית או למאפיינים אחרים שלה.

¹ Murano, D., Sawyer, J. E., & Lipnevich, A. A. (2020). A meta-analytic review of preschool social and emotional learning interventions. *Review of Educational Research*, 90(2), 227–263.

הסקירה היומית

לשכת המדענית הראשית
משרד החינוך

ממצאי המחקר ניתן להפיק כמה המלצות בעלות אופי מעשי:

1. הממצאים מצביעים על כך שילדים בגיל הרך יכולים להפיק תועלת רבה מהתערבויות בתחום החינוך החברתי-רגשי, במיוחד אם הם זקוקים לעזרה מוקדמת.
2. ישנם הבדלים בין מה שעובד באופן הטוב ביותר בגיל הרך לבין מה שעובד בגילים מאוחרים יותר, כמו אצל תלמידי כיתות א' עד י"ב, בגלל השוני בהתפתחות של ילדים בגיל הרך.
3. תוכניות התערבות המבוססות על אבחון מוקדם ומיועדות לילדים הזקוקים להתערבות בתחום הרגשי-חברתי משפיעות יותר על קהל היעד שלהן מאשר תוכניות אוניברסליות.

תמיכה בהתפתחות הקוגניטיבית של בני הגיל הרך: השפעות בטווח הארוך והקצר של התערבויות על חשיבה גמישה (פלואידית), חשיבה מרחבית ויכולות מוטוריות²

בעשורים האחרונים עולים יותר ויותר ממצאים הנוגעים לפיתוח המהיר של מוחם של ילדים בגיל הרך. בגיל זה מתעצבים ובמידה רבה אף נקבעים הכישורים הקוגניטיביים והיכולות של הילדים, לפחות עד גיל ההתבגרות. בהתבסס על נתונים אלו, ניתן להבין את חשיבותן של תוכניות התערבות לפיתוח הכישורים הקוגניטיביים של ילדים כבר בגיל מוקדם זה.

במאמר שיתוקצר להלן מתוארת תוכנית התערבות לגיל הרך אשר התמקדה בקידום ארבעה סוגים של יכולות קוגניטיביות אצל משתתפיה:

- חשיבה פלואידית – היכולת לחשוב בצורה גמישה ומקורית ולפתור בעיות חדשות שלא הוצגו בפני התלמיד בעבר;
- כישורים מרחביים-ויזואליים – תפיסה והבנה של מיקום עצמים ושל היחס ביניהם במרחב;
- כישורי שפה – כישורים הכוללים אוצר מילים, הבנת הנשמע והנקרא, הבנת מבנה השפה ועוד;
- כישורים מוטוריים – יכולות מוטוריות עדינות וגסות המשפיעות על יכולתו של הילד לתקשר עם סביבתו;
- יכולות פתרון בעיות – היכולת לגשת לבעיות מסוגים שונים, לתכנן את הדרך לפתרון ולהוציא את התכנון אל הפועל.

כדי לקדם כישורים אלו, פיתחו גיזוניו ושותפיה תוכנית התערבות שבמסגרתה הועברה למשתתפים סדרת אימונים ייעודיים. התוכנית כללה 32 מפגשים במהלך שנת לימודים אחת. מפגשים אלו התקיימו בקבוצות קטנות של 6-9 ילדים בלבד כדי לאפשר התייחסות מיטבית של מבוגר לילדים המשתתפים.

הפעילויות בתוכנית כללו שאלות פתוחות והיפותטיות וכן כאלו הדורשות הפעלת היגיון – לקידום החשיבה הפלואידית. התוכנית כללה אימונים מוטוריים כגון הרכבת צעצועים, משימות חיקוי תנועה ומשחקי כדור. היא כללה גם משחקי סידור וארגון ובניית בלוקים לשיפור המיומנויות המרחביות-

² Gizzonio, V., Bazzini, M. C., Marsella, C., Papangelo, P., Rizzolatti, G., & Fabbri-Destro, M. (2022). Supporting preschoolers' cognitive development: Short-and mid-term effects of fluid reasoning, visuospatial, and motor training. *Child Development*, 93(1), 134-149.

הסקירה היומית

לשכת המדענית הראשית
משרד הבריאות

ויזואליות. ולבסוף, לשיפור מיומנויות השפה, כללה התוכנית גם **משימות כגון שמיעת סיפורים** ולאחר מכן חזרה על הסיפורים ומענה על שאלות עליהם.

כדי להעריך את מידת הצלחתה של תוכנית ההתערבות ערכו הכותבים מחקר בהשתתפות **157 ילדים בגיל הרך מ-5 גני ילדים שונים בעיר פרמה שבאיטליה**. הילדים חולקו לשלוש קבוצות: קבוצה אחת שהשתתפה בהתערבות וגם קיבלה צעצועי הרכבה; קבוצה שנייה שהשתתפה בהתערבות אך קיבלה חיות פרווה כצעצועים; וקבוצת ביקורת. החלוקה לשתי קבוצות ניסוי נעשתה כדי לבחון אם ההתערבות השפיעה או אם גישה למשחקים ולצעצועים חינוכיים יכולה להועיל בפני עצמה. הילדים משלוש הקבוצות נבחנו לפני ההתערבות, מייד לאחר סיומה ושנה לאחר מכן.

ממצאי המחקר עולה, ראשית, כי התלמידים בשתי הקבוצות שזכו להשתתף בהתערבות הראו שיפור גבוה באופן משמעותי (לעומת קבוצת הביקורת) ביכולת החשיבה הפלואידית שלהם וביכולת המוטוריות שלהם. השיפור בשתי היכולות היה גבוה יותר בקבוצה שקיבלה צעצועי הרכבה. ממצא שחשוב להדגיש הוא כי השיפור הרב יותר המשיך גם לאחר סיום ההתערבות, והפער בין הקבוצות גדל עוד יותר לאחר שנה ממועד סיום ההתערבות.

לגבי היכולות הויזואליות-מרחביות, נמצא כי רק תלמידים בקבוצה שהשתתפה בהתערבות וגם קיבלה צעצועי הרכבה הראו שיפור מובהק ביכולות אלו. לבסוף, לא נמצא הבדל בין קבוצות הניסוי לקבוצת הביקורת בשיפור ביכולות השפה.

ממצאי המחקר העלו כמה תובנות מעשיות עבור אנשי חינוך וקובעי מדיניות:

- צעצועי הרכבה: מומלץ לשקול לשלב צעצועי הרכבה בפעילויות חינוכיות כדי לקדם מיומנויות חשיבה פלואידית ומיומנויות מוטוריות. צעצועים אלו יכולים לשפר את היכולת של ילדים לפתור בעיות ולפתח חשיבה יצירתית.
- קבוצות קטנות לפעילויות חינוכיות: מומלץ לקיים את הפעילויות בקבוצות קטנות של 6-9 ילדים, כפי שנעשה במחקר, כדי לאפשר אינטראקציה אישית יותר ולתמוך בשיתוף פעולה בין הילדים. הדבר יכול לשפר את חוויית הלמידה ולחזק את הכישורים החברתיים של הילדים.
- הערכה מתמשכת של התקדמות הילדים: מומלץ לבצע הערכות מתמשכות של התקדמות הילדים במיומנויות קוגניטיביות ומוטוריות. מעקב זה עשוי להתבסס על מבחנים קוגניטיביים, תצפיות בכיתה ושיחות עם ההורים. בהתבסס על תוצאות המעקב ניתן להבין את השפעת הפעילויות על התפתחות הילדים ולבצע התאמות נדרשות בתוכניות הלימוד.